

УГОВОРИ У ПРИВРЕДИ ПРЕМА ЗАКОНУ О ОБЛИГАЦИОНИМ ОДНОСИМА

1. Уводне напомене

Недавно донетим Законом о облигационим односима добили смо први пропис који на заокружен и целовит начин, систематски, регулише правне односе који настају у привредном промету. Због тога овај закон попуњава крупну празнину која се до сада осећала у нашем праву.

До ступања на снагу Закона о облигационим односима, дакле до 1. октобра 1978. године, односи из уговора у привреди били су регулисани разним правним изворима. Зато се одмах мора поставити питање какав је однос између тих наших досадашњих извора привредног права и Закона о облигационим односима.

Најзначајнији извор нашег права у области робног промета биле су Опште узансе за промет робом, које су донете 1954. године. Ове су узансе у основи важиле за куповину и продају робе (узанса број 1, став 1). Али, узансе које се изричито нису односиле само на куповину и продају робе важиле су и за остале послове промета робом, а узансе које су се изрично односиле само на куповину и продају робе сходно су се могле примењивати и на остале послове промета робом (узанса број 1, став 2 и 3). Поред Општих узанси, постојале су и посебне узансе за поједине привредне делатности (грађење, угоститељство, промет робе на мало).

Према члану 1107. став 2. Закона о облигационим односима, Опште узансе за промет робом неће се примењивати после ступања на снагу тог закона у питањима која су њиме регулисана. На пример, закон прилично детаљно регулише питања у вези са раскидањем или изменом уговора због промењених околности (чл. 133 — 136), и то на нешто другачији начин него што су то чиниле Опште узансе. Због тога је у погледу примене и дејства тзв. клаузуле „*rebus sic stantibus*” јасно да су узансе број 55 — 59 Општих узанси за промет робом изгубиле сваки значај (осим, разуме се, историјског).

Али, не смемо изгубити из вида да постоји и низ питања која су била регулисана у Општим узансама, а нису регулисана у Закону о облигационим односима. То су, да набројимо само нека од њих, закључивање уговора преко телефона, путем телеграма или преко телепринтера (узансе број 28 — 31), обавезе продавца у погледу амбалаже (узанса

број 79), значење израза који означавају рок извршења испоруке (узансе број 81 — 86), транспортне клаузуле (узансе број 100 — 114), утврђивање количине робе (узансе број 118 — 121), утврђивање количине и квалитета робе комисијским путем (узансе број 128, 129 и 149). Све су то врло значајна питања за робни промет, у погледу којих ће и даље важити Опште узансе. При томе ће уговорне стране које буду желеле да се на њихов однос примене узансе, морати то у уговору и изричито нагласити. Према члану 1107. став 1. Закона о облигационим односима, одредба општих или посебних узанси којом се утврђује претпоставка да су уговорне стране пристале на примену узанси, уколико их нису уговором искључиле, неће се примењивати после ступања на снагу тог закона.

Дакле, на облигационе односе се примењују узансе ако су учесници у облигационим односима уговорили њихову примену или ако из околности произилази да су њихову примену хтели (члан 21. став 2. закона).

С обзиром на то да су многе њихове одредбе изгубиле правну снагу очигледно је да постаје неопходна ревизија Општих узанси. Опште узансе стварно треба да постану само и искључиво систематизована правила обичајног карактера у робном промету. Као такве, оне ће допуњавати Закон о облигационим односима, у погледу низа питања у вези са уговорима у привреди у која закон није ушао, и у која није ни могао да уђе.

Поред Општих и посебних узанси, врло значајан извор нашег права у вези са уговорима у привреди били су и неки закони. Судбина тих закона, којима су били регулисани односи из појединих уговора у привреди, после ступања на снагу Закона о облигационим односима није иста.

Неки од тих закона престају да важе даном ступања на снагу Закона о облигационим односима. Тако, пошто је Закон о облигационим односима регулисао материју застарелости (чл. 360 — 393), даном његовог ступања на снагу престаје да важи Закон застарелости потраживања (члан 1108). Или, после доношења Закона о облигационим односима на односе из уговора о осигурању неће се више примењивати одредбе Основног закона о осигурању и осигуравајућим организацијама од 1967. године (члан 72, став 1, тачка 1) Закона о основама система осигурања имовине и лица — „Сл. лист СФРЈ”, број 24/76). Ово је потребно нарочито подвући због тога што између таквих ранијих прописа који престају да важе и Закона о облигационим односима који их замењује постоје у погледу бројних питања значајне разлике. Ако узмемо као пример само ова два питања о којима је управо реч, дакле застарелост и осигурање, одмах ћемо приметити да је према ранијим прописима време застаревања за потраживања осигураника из уговора о осигурању имовине било пет година (члан 73. став 2. Основног закона о осигурању и осигуравајућим организацијама), а да је сада скраћено на три године (члан 380. став 1. Закона о облигационим односима).

С друге стране, постоји низ прописа о уговорним односима у појединим областима привреде који остају на снази уз Закон о облигационим односима. Тако, Закон о облигационим односима само у основним цртама регулише односе из уговора о превозу (Глава XIV, чл. 648 — 685). Због тога ће се и даље примењивати посебни прописи који регулишу односе из појединих врста уговора о превозу, а то су: Закон о поморској и унутрашњој пловидби („Сл. лист СФРЈ”, број 22/77), Закон о облигационим и основним материјално-правним односима у ваздушној пловидби („Сл. лист СФРЈ”, број 22/77), Закон о уговорима о превозу у железничком саобраћају („Сл. лист СФРЈ”, број 2/74) и Закон о уговорима о превозу у друмском саобраћају („Сл. лист СФРЈ”, број 2/74). Или, и поред тога што Закон о облигационим односима регулише хартије од вредности (чл. 234 — 261), и даље остају на снази одредбе Закона о хартијама од вредности („Сл. лист СФРЈ”, број 58/71), Закона о меници („Сл. лист ФНРЈ”, број 104/46) и Закона о чеку („Сл. лист ФНРЈ”, број 105/46).

Многи односи из уговора у привреди били су до сада регулисани и аутономним привредним правом, као што су формулирани уговори и општи или посебни типски услови пословања. Значај ових извора права није престао после ступања на снагу Закона о облигационим односима. Али, разумљиво је да је после ступања на снагу закона нужно извршити одређена усаглашавања и у тим изворима привредног права. Потребно је, на пример, извршити одређена усаглашавања општих и посебних услова осигурања које су донеле наше заједнице осигурања са одредбама Главе XXVII Закона о облигационим односима.

И најзад, у размишљањима о томе каква је судбина наших досадашњих извора привредног права после доношења Закона о облигационим односима не треба изгубити из вида ни наша стара правна правила. Због тога што до доношења Закона о облигационим односима нисмо имали одговарајуће позитивне прописе, морали смо многе правне односе који настају у привредном промету расправљати применом старих правних правила. А то није било ни мало лако. Нарочито је било тешкоћа у судској пракси. Судови су, због тога што нису постојали позитивни прописи о многим привредно-правним односима, често морали да посежу за старим правним правилима, и да та стара правна правила стваралачки аплицирају на нове друштвене односе.

Према члану 4. став 1. Закона о неважности правних прописа донетих пре 6. априла 1941. године и за време непријатељске окупације („Сл. лист ФНРЈ”, број 86/46), правна правила садржана у законима и другим правним прописима који су били на снази 6. априла 1941. године могла су се примењивати на односе који нису уређени важећим прописима, под одређеним условима. Дакле, после ступања на снагу Закона о облигационим односима, стара се правна правила више не могу примењивати. Велики значај Закона о облигационим односима за наш правни систем управо се и огледа у томе (поред осталог) што више нећемо морати да се служимо старим правним правилима, од којих су многа утврђена још у прошлом веку.

Ипак, то не значи да је престао сваки значај старих правних правила. Прво, према члану 1106. Закона о облигационим односима, одредбе тог закона неће с примењивати на облигационе односе који су настали пре него што је он ступио на снагу. На те односе, до њиховог престанка, значи привремено, и даље се могу примењивати стара правна правила. Друго, један од метода за тумачење правних прописа је и историјско тумачење. И приликом тумачења одредаба које су садржане у Закону о облигационим односима биће понекад интересантно да се осврнемо, ради њиховог бољег разумевања, на то како је исто питање било раније регулисано у нашем праву, у чему су сличности а у чему разлике.

2. Јединство правила о уговорним односима

Основна концепцијска поставка од које полази Закон о облигационим односима је јединство правила за све уговорне односе, без обзира на то ко учествује у тим односима. Истим одредбама, на исти начин, регулисани су сви уговорни односи са којима се срећемо у привреди и ван привреде, осим кад такво јединство правила због одређених специфичности у вези са појединим односима или питањима није било могуће. У вези с тим од значаја су две одредбе Закона о облигационим односима. Прво, према члану 2. закона, учесници облигационих односа су основне и друге организације удруженог рада и друга друштвена правна лица, појединци и грађанска правна лица. Друго, према члану 25. став 1. закона, његове одредбе које се односе на уговоре примењују се на све врсте уговора, осим ако за уговоре у привреди није изричито другачије одређено.

Према томе, Закон о облигационим односима регулише четири врсте уговорних односа, и то:

- уговорне односе између појединаца (физичких лица), између грађанских правних лица и између појединаца и грађанских правних лица;

- уговорне односе између појединаца или грађанских правних лица на једној страни, и основних и других организација удруженог рада или других друштвених правних лица на другој страни;

- уговорне односе између основних и других организација удруженог рада, као и других друштвених правних лица;

- уговорне односе између наших и иностраних правних или физичких лица, у оним случајевима кад је за расправљање тих односа меродавно југословенско право.

Одмах се запажа крупна промена коју у наш правни систем уноси Закон о облигационим односима. Јер, наше предатно право почивало је на концепцији дуалитета облигационог и трговачког (привредног) права. Посебним прописима били су регулисани уговорни односи између грађана и уговорни односи између трговаца и трговачких друштава. На подручју Србије, на пример, важил су Грађански законик од 1844. године и Трговачки законик од 1860. године. Од дуалистичке концепције

полазиле су и Опште узансе за промет робом, које су регулисале само односе из уговора робног промета.

Нећемо се овом приликом задржавати на разматрању аргумената за и против схватања о јединству или дуалитету прописа о уговорним односима. Потребно је, ипак, истаћи да је јединству правила о уговорним односима у великој мери допринело то што је постепено облигационо право прихватило читав низ правила из трговачког (привредног) права. Под утицајем правила трговачког (привредног) права, која су се лакше прилагођавала потребама промета, дошло је до постепене комерцијализације облигационог права.

У Закону о облигационим односима овај се процес може лако запазити. На пример, вековима је према правилима облигационог права оштећеник имао право само на накнаду стварне штете. На накнаду и стварне штете и измакле користи оштећеник је имао право само ако је штетник штету проузроковао намерно или из крајње непажње (аустријски Општи грађански законик, § 1324). Међутим, за трговачке односе ово правило није одговарало. Трговац се бавио одређеном делатношћу ради тога да би остварио одређену корист. Неиспуњење уговорне обавезе у трговачким пословима редовно је имало за последицу штету у виду не само стварне штете него и измакле користи. Због тога су и наши стари прописи о односима из трговачких уговора одређивали да је дужник који није испунио своју обавезу, или који је неуредно испунио своју обавезу, дужан да накнади повериоцу и стварну штету и измаклу корист (хрватски Трговачки закон, § 272). Ово је правило било прихваћено и у Општим узансама за промет робом (узанса број 231). Сада је ово правило о накнади целокупне штете, без обзира на степен кривице, унето у Закон о облигационим односима као опште начело (члан 189. став 1). Оно важи за све уговорне односе, а не само за односе из уговора у привреди.

Или, као још један пример можемо узети и уговорно ограничење или искључење продавчеве одговорности за материјалне недостатке ствари. Идеја да продавцу треба дозволити, ради тога да би цена робе постала приступачнија, одређена уговорна ограничења или искључења одговорности за материјалне недостатке ствари поникла је у међународним трговинским односима. Наше је право према оваквим уговорним клаузулама испрва било неповерљиво. Опште узансе за промет робом су у узанси број 237 одређивале да уговорна страна има право на накнаду штете и у случају када је уговором искључена или ограничена одговорност друге стране за штету за коју је ова одговорна. Потребе праксе су ипак и овде утицале на промену схватања. Закон о облигационим односима дозвољава да уговарачи ограниче или искључе продавчеву одговорност за материјалне недостатке ствари, и то правило важи за све уговорне односе (не само за односе из уговора у привреди). Али, према члану 486. став 2. закона, одредба уговора о ограничењу или искључењу одговорности за недостатке ствари ништава је ако је недостатак био познат продавцу, а он о њему није обавестио купца, као и

кад је продавац наметнуо ту одредбу користећи свој посебан монополски положај.

Као такав заокружени систем правних норми, у којем су на целовит начин регулисани сви уговорни односи. Закон о облигационим односима има велики значај за нашу привреду. С једне стране, закон уноси више правне сигурности у односе између наших организација удруженог рада у промету робе и услуга. С друге стране, закон ће допринети повећању правне сигурности у односима између наших организација удруженог рада и њихових иностраних пословних партнера.

3. Посебна правила за уговоре у привреди

Полазећи од концепције јединства правила у уговорним односима, Закон о облигационим односима ипак води рачуна о неким специфичностима односа из уговора које у обављању своје привредне делатности међусобно закључују организације удруженог рада или други учесници у привредним односима. Прво, за нека питања која се постављају у вези са уговорима у привреди закон изричито предвиђа посебна правила. Неке одредбе Закона о облигационим односима, по самом слову закона, примењују се само на односе из уговора у привреди. Друго, нека питања која закон регулише од значаја су само за организације удруженог рада. Због саме природе тих питања, такве одредбе закона нису од значаја за друге уговараче. Треће, постоје случајеви у којима јединствену одредбу, одредбу која важи за све уговорне односе, не можемо, због различитости ситуације, на исти начин примењивати кад су у питању уговорни односи између грађана и кад су у питању уговорни односи између организација удруженог рада.

Прво, у Закону о облигационим односима постоји читав низ одредаба у којима је истакнуто да важе само за односе из уговора у привреди. Примера само ради, јер се нећемо упустити у детаљније анализе, указаћемо на неке од њих.

Према члану 277. став 2. Закона о облигационим односима, за новчану обавезу произашлу из уговора у привреди, стопу затезне камате прописује Савезно извршно веће. При томе, ако је стопа уговорене камате виша од стопе затезне камате, она тече и после дужникове доцње. Код других уговора, који се не сматрају уговорима у привреди, дужник који задоцни са испуњењем новчане обавезе дугује камату по стопи која се у месту испуњења плаћа на штедне улоге по виђењу.

Према члану 399. став 3. истог закона, ако је камата уговорена, али није одређена њена стопа ни време доспевања, она износи шест одсто а у обавезама произашлих из уговора у привреди осам одсто годишње, и доспева по истеку године.

Према члану 413. закона, кад има више дужника у некој дељивој обавези насталој уговором у привреди, они одговарају повериоцу солидарно, осим ако су уговарачи изрично отклонили солидарну одговорност. Иначе, у другим уговорним односима, кад у некој дељивој обавези има

више дужника, обавеза се дели међу њима на једнаке делове, ако није одређена друкчија подела, и сваки од њих одговара за свој део обавезе (члан 412. став 2).

Према члану 462. став 2. закона, кад уговором о продаји у привреди цена није одређена, нити у њему има довољно података помоћу којих би се она могла одредити, купац је дужан платити цену коју је продавац редовно наплаћивао у време закључења уговора, а у недостатку ове разумну цену. Иначе, кад није у питању уговор у привреди, у уговору о продаји цена мора бити одређена или се у њему мора налазити довољно података помоћу којих би се она могла одредити. Уговор без ових елемената нема правног дејства (члан 462. став 1). Ово је једна крупна новина у нашем праву, јер је до сада и у уговорима о продаји у привреди цена била битни елемент уговора.

Према члану 481. став 1. закона, купац из уговора о продаји у привреди дужан је да без одлагања обавести продавца о видљивим недостацима примљене ствари. Код других уговора, који се не сматрају уговорима у привреди, купцу се за овакво обавештење оставља рок од осам дана.

Према члану 493. став 1. закона, код продаје у привреди, кад је продавац ствари одређених по роду дао купцу већу количину него што је уговорено, а купац у разумном року не изјави да вишак одбија, сматра се да је примио и тај вишак, те је дужан платити га по истој цени. Код оних уговора о продаји који се не сматрају уговорима у привреди ова претпоставка не важи.

Према члану 1004. став 4. закона, јемац за обавезу насталу из уговора у привреди одговара као јемац платац, ако није што друго уговорено. Дакле, поверилац може захтевати испуњење обавезе било од главног дужника било од јемца или од обојице у исто време (солидарно јемство). У ван-привредним односима јемство је супсидијарно, јер поверилац може захтевати испуњење обавезе од јемца тек након што је главни дужник не испуни у року одређеном у писменом позиву (члан 1004. став 1).

Као други моменат у вези са посебним правилима за уговоре у привреди, истакли смо да су нека питања која закон регулише од значаја само за организацију удруженог рада и друге учеснике у привредним односима. И таквих питања има читав низ, па ћемо, опет примера ради, указати само на нека од њих.

На самом почетку закона налазе се одредбе са основним начелима. Многа од тих основних начела односе се једино на уговоре у привреди. Тако је у ставу 1. члана 3. закона одређено да друштвена правна лица учествују у облигационим односима у остваривању права располагања друштвеним средствима којима управљају радници у основним и другим организацијама удруженог рада, односно радни људи у другим друштвеним правним лицима. Или, према члану 4. закона, друштвена правна лица у заснивању облигационих односа поступају у складу са својим плановима и обезбеђују извршавање материјалних оба-

веза преузетих самоуправним споразумима о основама планова самоуправних организација и заједница и договорима о основама планова друштвено-политичких заједница. У члану 5. закона одређено је да су друштвена правна лица у заснивању облигационих односа дужна да се друштвено и економски целисходно користе друштвеним средствима којима располажу и да очувају њихову несмањену вредност, као и да обезбеђују унапређивање и проширивање материјалне основе удруженог рада, односно остваривање својих циљева и задатака и заштиту друштвене својине. Према члану 14. закона, у заснивању облигационих односа учесници не могу установљавати права и обавезе којима се за било кога од њих или за другог ствара или искоришћава монополски положај на јединственом југословенском тржишту, којима се стичу материјална или друга преимућства која се не заснивају на раду или стварају неравноправни односи у пословању или нарушавању друге основе самоуправних друштвено-економских односа.

Врло су значајне и одредбе о способности правног лица да закључује уговоре. Свако правно лице, па тако и свака организација удруженог рада, има специјалну правну способност. Зато закон одређује (члан 54. став 1) да правно лице може закључивати уговоре у правном промету у оквиру своје правне способности. Уговор који је закључен ван оквира правне способности правног лица нема правно дејство, а савесна страна може захтевати накнаду штете коју је претрпела услед закључења таквог уговора.

Према члану 55. закона, кад је статутом или другим самоуправним општим актом организације удруженог рада одређено и у судски регистар уписано да њен заступник може закључити одређени уговор само уз сагласност неког органа (као што је раднички савет), па сагласност није дата, сматра се да уговор није ни закључен. Ако је друга страна била савесна, она од организације удруженог рада може захтевати правичну накнаду. Наиме, самоуправно је право радника који су удружили рад у једној организацији удруженог рада да регулишу положај и овлашћења инокосног пословодног органа или председника колегијалног пословодног органа као заступника организације у правном промету. У интересу заштите тих самоуправних права, Закон о облигационим односима је одредио да уговори које заступник организације удруженог рада закључи без сагласности, а таква је сагласност била потребна, не производи правно дејство. Сматра се као да такав уговор није ни закључен. Али, пошто је на тај начин створена опасност да буду доведени у питање интереси друге савесне стране, а тиме и сигурност правног промета, закон је дао право таквој страни да од организације удруженог рада чији је заступник поступао без неопходне сагласности захтева правичну накнаду.

Ово је један нови приступ овом сложеном питању. Решење које у том погледу садржи Закон о облигационим односима знатно се разликује од става нашег досадашњег права. У примени закона можда и неће увек бити лако да се нађе разумна мера у заштити оба ова интереса. Исто тако, судовима неће увек бити лако да одреде „правичну

накнаду" коју предвиђа закон, јер се под тим појмом извесно не подразумева накнада штете.

У одсеку о заступању налазе се одредбе о пословном пуномоћју (чл. 95. и 96), о овлашћењима трговинског путника (члан 97) и о овлашћењима лица која обављају одређене послове у организацији удруженог рада (тзв. пуномоћници по запослењу — члан 98). И ове су одредбе од практичног значаја нарочито приликом закључења уговора у привреди.

Пошто се према Закону о удруженом раду (члан 243. став 1) правни промет друштвених средстава може вршити не само на основу уговора, него и на основу самоуправних споразума, Закон о облигационим односима посебно регулише судбину уговора који нису у сагласности са самоуправним споразумом (чл. 118 — 120). Наиме, кад учесници у самоуправном споразуму закључе уговор ради извршења тог споразума, уговор мора бити у сагласности са тим самоуправним споразумом. У противном, сваки учесник у самоуправном споразуму, па и онај који није уговорна страна, може захтевати да се такав уговор усклади са самоуправним споразумом, или, ако то није могуће, да се у целини или делимично поништи. Према томе, самоуправни споразум има јачу правну снагу од уговора у привреди.

Илустрације ради, задржаћемо се на два случаја у којима се овај однос између самоуправних споразума и уговора у привреди може лако сагледати. Прво, ако је један уговор између две основне организације удруженог рада закључен на основу пропорција о распоређивању заједничког дохотка које су утврђене самоуправним споразумом (члан 81. Закона о удруженом раду), онда се таквим уговором не може одступити од пропорција које су утврђене самоуправним споразумом. Иначе, било који учесник у самоуправном споразуму може захтевати измену или поништење уговора који није у складу са самоуправним споразумом. Друго, уговор у привреди који је закључен ради извршења самоуправног споразума не може бити раскинут или измењен због промењених околности (на основу чл. 133 — 136. Закона о облигационим односима) уколико претходно није измењен самоуправни споразум. Да би се због промењених околности једна уговорна страна могла позвати на клаузулу „*rebus sic stantibus*“, треба прво због промењених околности изменити самоуправни споразум (у смислу члана 601. Закона о удруженом раду).

Очигледно је да и ове одредбе Закона о облигационим односима нису од значаја за уговорне односе између појединаца или грађанских правних лица.

Као треће, истакли смо да постоје и такве одредбе Закона о облигационим односима које и поред тога што то из њих непосредно не произлази, често неће бити могуће применити на односе из уговора у привреди, као и такве одредбе које ће на један начин бити примењене кад је у питању уговор у привреди, а на други начин кад је у питању неки други уговор који не сматрамо уговором у привреди.

Узмимо као пример прекомерно оштећење. Одредбе о прекомерном оштећењу формулисане су у члану 139. закона тако да важе за

све двострано обавезне уговоре, дакле и за уговоре у привреди. Али, да би се оштећена страна могла позвати на прекомерно оштећење, она мора да докаже да у време закључења уговора није знала нити је морала знати за несразмеру између обавеза уговорних страна. Закон је прихватио тзв. субјективно схватање у погледу прекомерног оштећења. А да ли уговорна страна из уговора у привреди, да ли организација удруженог рада која стално обавља одређену привредну делатност, може приликом закључења уговора бити у заблуди у погледу вредности њене престације и вредности престације друге уговорне стране? То се може десити, али ће то бити врло ретки случајеви у пракси. Према томе, практично посматрано, одредбе о прекомерном оштећењу су за односе из уговора у привреди без значаја.

Или, као што је већ напоменуто, према члану 189. став 1. Закона о облигационим односима, дужник који не испуни своју уговорну обавезу, или је испуни неуредно, дугује повериоцу како накнаду обичне (стварне) штете, тако и накнаду измакле користи. Ово правило важи за дужнике из свих уговорних односа, значи и за дужнике из уговора у привреди. Али, у пракси ова одредба неће увек бити примењена на исти начин. Кад обавеза из уговора у привреди није уредно испуњена, поверилац редовно трпи штету и у облику стварне штете и у облику измакле користи. Зато је дужник, ако је одговоран за неуредно испуњење уговора, дужан да накнади повериоцу целокупну штету. Међутим, у уговорним односима између појединаца ситуација је најчешће другачија. У тим односима штета коју поверилац трпи ако дужник уредно не испуни своју уговорну обавезу обично је само стварна (обична) штета, па му дужник не мора накнадити и измаклу корист.

Или, према члану 723. Закона о облигационим односима, онај коме је ствар поверена у случају какве невоље, на пример у случају пожара, земљотреса, поплаве, дужан је чувати је са повећаном пажњом. Закон не наглашава, као што то чини у низу других случајева (у чл. 222, 445, 520, 581, 662. итд.) да при процени ове пажње треба поћи од стандарда доброг привредника односно доброг домаћина. Али, очигледно је да се ни у погледу повећане пажње која се захтева у овом члану не могу изједначити организација удруженог рада која је примила на чување ствар у случају какве невоље, и грађанин који је притекао у помоћ суграђанину у невољи.

Сва ова разматрања упућују на закључак да јединство правила о свим уговорним односима не смемо схватити круто. И у оквиру јединствених правила, Закон о облигационим односима оставља доста простора у којем могу доћи до изражаја специфичности односа из уговора у привреди.

4. Уговори у привреди које регулише Закон о облигационим односима

У свом првом или општем делу Закон о облигационим односима даје дефиницију уговора у привреди. Према члану 25. став 2. закона,

уговори у привреди су они уговори које организације удруженог рада и друге организације и заједнице које обављају привредну делатност, као и имаоци радњи и други појединци који у виду регистрованог занимања обављају неку привредну делатност закључују међу собом у обављању делатности које сачињавају предмете њиховог пословања или су у вези са тим делатностима.

Ову дефиницију треба истаћи из два разлога. Прво, закон у низу својих одредаба води рачуна о специфичностима уговора у привреди. Без дефиниције тих уговора, примена закона би била врло отежана. Друго, до сада у нашим изворима права није постојала дефиниција уговора у привреди. Опште узансе су само побројале који се послови сматрају пословима робног промета.

Дефиниција уговора у привреди коју даје Закон о облигационим односима полази од два момента: од једног субјективног и једног објективног. При томе, основни је субјективни моменат; за појам уговора у привреди пресудно је ко се појављује као учесник у уговорном односу. Што се тиче објективног момента, дакле природе уговора у питању, закон је врло широк. Сваки уговор може да буде уговор у привреди, ако су уговорне стране организације удруженог рада које обављају неку привредну делатност. Али, као што се лако види из дефиниције, закон указује на то да треба правити разлику између основних уговора у привреди и акцесорних уговора у привреди. Основни уговори у привреди су за сваку организацију удруженог рада и друге привредне субјекте они уговори које они закључују у вези са обављањем делатности која представља предмет њиховог пословања. Акцесорни уговори у привреди су за сваку организацију удруженог рада и друге привредне субјекте они уговори које они закључују ради лакшег обављања делатности која представља предмет њиховог пословања. На пример, за једну производну организацију удруженог рада уговор којим она продаје своје производе или набавља неопходне сировине је основни уговор у привреди, а уговор о превозу који је закључила са превозиоцем ради отпремања тих производа до купца или ради допремања сировина представља акцесорни уговор.

Ова разлика може да буде од значаја приликом процене пажње коју учесници треба да показују у привредном промету. Од сваког учесника у привредном промету захтева се да показује пажњу доброг привредника приликом извршавања својих обавеза (члан 18. став 1. закона). Али, кад је у питању извршавање обавеза из професионалне делатности, значи обавеза из једног основног уговора у привреди, дужник је дужан да поступа са повећаном пажњом. Он је дужан да се придржава правила своје струке и обичаја који важе у тој струци. Од њега се очекује да покаже пажњу доброг стручњака (члан 18. став 2. закона).

У свом другом или посебном делу Закона о облигационим односима садржи одредбе о тридесетак именованих уговора који се могу срести у пракси. Под условима о којима је управо било речи у вези са дефиницијом уговора у привреди, сваки од тих уговора који су регулисани

у закону може да уђе у категорију уговора у привреди. При томе, међу овим уговорима налазе се и они који се у нашем праву традиционално изучавају у оквиру Привредног права, пошто су карактеристични за привредно-правне односе.

Одмах се запажа да је Закон о облигационим односима обухватно све оне уговоре који су и према Општим узансама били третирани као послови промета робом (узанса број 1 став 4). То су: куповина и продаја робе, замена робе, посредништво, заступништво, комисион, превоз, отпремништво (шпдиција), ускладиштење и осигурање. Поред ових уговора у закону су регулисани још неки уговори који се срећу у привреди, као што су: уговор о грађењу, уговор о контроли робе и услуге, као и група уговора о туристичким услугама (уговор о организовању путовања, посреднички уговор о путовању и уговор о ангажовању угоститељских капацитета или уговор о алотману). С обзиром на нагли развој туризма у нашој земљи, посебно је интересантно запазити да су сада и правни односи у области туризма регулисани законским прописима.

Закон садржи и одредбе о уговору о лиценци. С друге стране, навикли смо да као уговор у привреди третирамо и издавачки уговор. Међутим, правни односи из издавачког уговора регулисани су недавно донетим Законом о ауторском праву, па зато Закон о облигационим односима у ову материју не улази.

Значајно место у Закону о облигационим односима добили су уговори и други правни послови који се јављају у области банкарског пословања. То су уговор о банкарском новчаном депозиту (чл. 1035 — 1042), улог на штедњу (чл. 1043 — 1046), депоновање хартија од вредности (чл. 1047 — 1051), банкарски текући рачун (чл. 1052 — 1060), уговор о сефу (чл. 1061 — 1064), уговор о кредиту (чл. 1065 — 1071), акредитиви (чл. 1072 — 1082) и банкарска гаранција (чл. 1083 — 1087).

5. Закључне напомене

Један релативно кратак текст као што је овај, чија је намена да да један општи осврт на уговоре у привреди према новом Закону о облигационим односима, не може ући у разматрање читавог низа питања која се могу поставити у вези са сваким појединим уговором. За то су потребне посебне анализе.

Међутим, на основу и само летимичног упознавања са законом намећу се два закључка.

Прво, закон означава почетак нове фазе у развоју нашег привредног уговорног права. Регулисање правних односа из уговора у привреди постало је доношењем закона целовитије и систематичније, оно је добило један нови квалитет. Закон регулише и односе из неких уговора у привреди који до сада нису били регулисани, него су за њих важила општа начела уговорног права.

Друго, закон ни издалека није довољан да сам у потпуности регулише једну овако комплексну материју као што су правни односи из

уговора у привреди. Биће и даље потребан читав низ других правних извора, као што су посебни закони о појединим уговорима, самоуправни споразуми, формуларни уговори и типски услови пословања, опште и посебне узансе. Значајни задаци очигледно стоје и пред судовима, који ће се врло брзо сresti са одговорним задатком да тумаче одредбе Закона о облигационим односима. У вези с тим посебно треба обратити пажњу на чињеницу да закон, као и многе стране модерне кодификације из ове области, обилато користи правне стандарде (дужна пажња, повeћана пажња, пажња доброг стручњака, пажња која се у промету захтева, правична накнада, морална дужност, поштени промет, очигледна несразмера, правичност). Садржина ових стандарда може се одредити тек кроз судску праксу.

др Ивица Јанковец

РЕЗЮМЕ

Договора в хозяйстве согласно закону об облигационных отношениях

Одним из основных положений Закона об облигационных отношениях является единство правил для всех договорных отношений несмотря на то, кто участвует в этих отношениях. До настоящего времени различные правовые источники были в ходу для договорных отношений в хозяйстве и вне хозяйства.

Это единственное решение всех договорных отношений не является крутым. В связи с этим в статье указывается на три группы предписаний Закона об облигационных отношениях.

Во-первых, для целого ряда вопросов, появившихся в связи с договорами в хозяйстве, закон категорически утверждает особые правила. На пример, цена является существенным элементом договора о продаже. Однако в договоре о продаже в хозяйстве цена не должна быть определена и в нем не должны сообщаться данные, при помощи которых ее можно было определить. В таких случаях покупатель обязан платить ту же цену, какую продавец регулярно взыскивал во время заключения договора, а при отсутствии таковой разумную цену (статья 462 раздел 2).

Во-вторых, предписания закона о некоторых важных вопросах касаются только хозяйственных организаций и других участников в хозяйственных отношениях. Таково на пример, предписание о случаях, когда представитель хозяйственной организации подпишет какой-нибудь договор без необходимого согласия (статья 55).

В-третьих, в законе существуют и такие предписания, которые не могут применяться к отношениям из договора в хозяйстве, также как и такие предписания, которые по-другому будут применяться, когда идет речь о договоре в хозяйстве, и по-другому, когда договор не считается договором в хозяйстве. На пример, предписания о чрезмерном повреждении распространяют свое действие на все двусторонне обязывающие договора. Но для того, чтобы поврежденная сторона могла сослаться на чрезмерное повреждение, она должна доказать, что в момент заключения договора она не знала и не обязана была знать о несоответствии обязанностей договорных сторон (статья 139).

В заключении статьи указывается на то, что отношения из договора в хозяйстве не только регулированы законом. Для регулирования таких отношений огромное значение имеют и общие условия деятельности хозяйственных организаций, условия формулярных договоров, усвоенные торговые обычаи и другие автономные источники хозяйственного права.

A SUMMARY

Contracts in the Economy according to the Law on Obligation Relations

One of the main characteristics of the Law on Obligation Relations is the uniformness of provisions for all contractual relationships. Up to now, different legal sources have been applicable to the contractual relationships in the economy and other non-economic fields.

This uniform regulation of all contractual relationships can not be considered as rigid. In this connection, the article points to three groups of provisions of the Law on Obligation Relations.

Firstly, this Law has determined special rules and regulations for numerous questions which have arisen in connection with the matter of contracts in the economy. For instance, price is the essential element of the sales contract. However, it is not compulsory to indicate the price in the sales contract, nor does it have to contain the details necessary for the calculation of that price. In such cases the buyer is obliged to pay the price which the seller had usually charged for that kind of goods at the moment of conclusion of the sales contract, and in lack of this reasonable price. (Article 462.2.)

Secondly, legal provisions pertaining to certain questions are of significance only to the economic organisations (enterprises) and other participants in the economic relations. For instance, such is the case of an authorised representative of an enterprise concluding (or signing) a contract without obligatory consent. (Article 55).

Thirdly, there are provisions in the Law which cannot be applied to the relations from the contracts in the economy, and other provisions which can be applied in one way in the case of contracts in the economy, and in another way in the case of a contract which cannot be considered as an economic contract. For instance, the provisions on excessive damage are applicable to all bilateral liabilities of the contract. But, in order that the injured party may call upon the provision of excessive damage, it must produce evidence to the effect that at the time of conclusion of the contract it had no knowledge nor any obligation to know of the disproportion between the liabilities of the contractual parties (Article 139).

In conclusion, the author of the article points out that relations pertaining to contracts in the economy are not only prescribed by law. For the regulation of such relations it is of extreme importance to take into account the general conditions of business activity of the enterprises, conditions of the contract form, usance and other autonomous sources of economic law.

RÉSUMÉ

Les Contrats dans l'économie d'après la Loi relative aux rapports d'obligation

Une des hypothèses fondamentales de la Loi relative aux rapports d'obligation est l'unité des règles de tous les rapports contractuels, sans égard au fait qui participe dans ces rapports. Jusqu'à présent pour les rapports contractuels dans l'économie et en dehors de l'économie étaient valables différentes sources juridiques.

Cette unité de la réglementation de tous les rapports contractuels n'est pas rigide. En relation avec cette question dans l'article sont signalés trois groupes de dispositions de la Loi relative aux rapports d'obligation.

Premièrement, pour une série de questions qui se posent en relation avec les contrats dans l'économie la loi détermine exprssément des règles spéciales. Par exemple le prix est le composant essentiel du contrat de vente. Néanmoins, dans le contrat de vente dans l'économie de prix ne doit pas être déterminé, de même dans ce contrat ne doivent pas se trouver les données à l'aide desquelles on pourrait le déterminer. Dans de tels cas l'acheteur est obligé de payer le prix que le vendeur faisait payer régulièrement au moment de la conclusion du contrat et en cas de son absence le prix raisonnable (article 462, deuxième alinéa).

Deuxièmement, les dispositions légales sur certaines questions qui présentent de l'importance seulement pour les organisations économiques et les autres participants dans les rapports économiques. Telle que, par exemple, la disposition relative aux cas quand le représentant de l'organisation économique conclut le contrat sans le consentement qui était nécessaire (article 55).

Troisièmement, dans la loi il y a aussi de telles dispositions qui ne peuvent pas être appliquées aux rapports découlant du contrat dans l'économie, ainsi que de telles dispositions qui seront appliquées d'une manière quand le contrat dans l'économie est en question, et d'une manière différente quand un autre contrat est en question, que nous ne considérons pas comme contrat dans l'économie. Par exemple, les dispositions relatives à la lésion des normes sont valables pour tous les contrats d'obligation bilatéraux. Mais pour que la partie qui a subi le dommage puisse invoquer la lésion des normes, elle doit prouver qu'au moment de la conclusion du contrat elle ne savait pas et ne devait pas savoir pour la disproportion entre les obligations des parties contractantes (article 139).

Dans la conclusion de l'article l'attention est attirée sur le fait que les rapports découlant du contrat dans l'économie ne sont pas réglementés seulement par la loi. Pour la réglementation de tels rapports de même présentent une grande importance les conditions générales de la gestion des affaires des organisations économiques, les conditions des contrats formulaires, les usances et les autres sources autonomes du droit économique.